

ISTORIJOS ŠALTINIŲ TYRIMAI

LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS

VILNIAUS UNIVERSITETAS

ISTORIJOS ŠALTINIŲ TYRIMAI

Sudarė
Darius Antanavičius
Darius Baronas

1

VILNIUS 2008

UDK 930.2(093)
Is81

Redaktorių kolegija:

Darius Antanavičius
(Lietuvos istorijos institutas)

Darius Baronas
(Lietuvos istorijos institutas)

Zenonas Butkus
(Vilniaus universitetas)

Artūras Dubonis (pirmininkas)
(Lietuvos istorijos institutas)

Mathias Niendorf
(Kylio universitetas)

Rimvydas Petrauskas
(Vilniaus universitetas)

Irena Valikonytė
(Vilniaus universitetas)

Redkolegijos adresas:

Lietuvos istorijos institutas,
Kražių 5, LT-01108 Vilnius, Lietuva
el. p. dubonis@istorija.lt

TURINYS

Pratarmė	7
----------------	---

Straipsniai ir studijos

Artūras Dubonis

Dvylika Traidenio valdymo metų: Haličo-Voluinės metraščio lietuviškųjų žinių informatyvumo klausimu	11
Twelve Years of Traidenis' Rule (About the Data on Lithuania in the Halych-Volhynian Chronicle). <i>Summary</i>	24

Darius Baronas

Pilėnai ir Margiris: faktai ir fikcijos	27
Pilėnai Castle and Duke Margiris in 1336: Facts and Fiction. <i>Summary</i>	64

Stephen C. Rowell

Ne visai primintinos kautynės: ką byloja šaltiniai apie 1399 m. mūšį ties Vorsklos upe?	67
An Almost Forgotten Conflict: What do the Sources Reveal of the Battle of Vorskla, 1399? <i>Summary</i>	89

Rimvydas Petrauskas

Riteriai Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje XIV a. pabaigoje–XVI a. pradžioje	91
The Knights in the Grand Duchy of Lithuania Between the Late Fourteenth and Early Sixteenth Centuries. <i>Summary</i>	112

Eugenijus Saviščevas

Suvaldyti chaosą: bandymas naujai tirti Lietuvos didžiojo kunigaikščio Kazimiero suteikčių knygą	115
Ordering Chaos: An Attempt to Research Anew the Cartulary (księga danin) of Grand Duke Casimir of Lithuania. <i>Summary</i>	173

Laimontas Karalius

Lietuvos Metrikos <i>knygų</i> vaidmuo Aleksandro Jogailaičio kanceliarijoje (problemos aktualumas ir tyrimo perspektyvos)	175
The Role of the Books of the Lithuanian Metrica in the Chancery of Grand Duke Alexander (1492–1506) (Relevance of the Issue and Research Prospects) <i>Summary</i>	215

<i>Raimonda Ragauskienė</i> Galimybės klastoti bajorijos dokumentus Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje XVI a.	219
Possibilities of Forgery of Gentry Documents in the Grand Duchy of Lithuania in the Sixteenth Century. <i>Summary</i>	248
<i>Jonas Drungilas</i> Jono Gruževskio archyvo registras (XVI a. pab.–XVII a. pr.)	251
Register of Jonas Gruževskis' Archive (Late-Sixteenth – Early-Seventeenth Centuries). <i>Summary</i>	265
<i>Stanislovas Pamerneckis</i> Lietuvos dvarų ūkinė dokumentacija: pajamų-išlaidų knygos XIX a. pirmojoje pusėje (Adutiškio dvaro archyvo pagrindu)	267
Economic Documentation of Lithuanian Estates: Early Nineteenth-Century Ledgers as Exemplified by the Holdings of the Archive of Adutiškis Estate. <i>Summary</i>	297
<i>Diskusija</i>	
<i>Algirdas Baliulis</i> . Lietuvos istorijos šaltinių, rašytų kirilica, kai kurios skelbimo problemos	299
Some Problems of the Publication of Lithuanian Historical Sources in the Cyrillic Script. <i>Summary</i>	314
<i>Šaltinio publikacija</i>	
Vilniaus vyskupo koadjutoriaus Jurgio Radvilos 1575 m. liepos 4 d. informacinis procesas (<i>parengė Darius Antanavičius</i>)	315
Processus Informativus of 4 July 1575 on Coadjutor Bishop Jurgis Radvilas of Vilnius (Edited by Darius Antanavičius). <i>Summary</i>	344
<i>Recenzijos, Anotacijos</i>	
<i>О. Купчинський. Акти та документи Галицько-Волинського князівства XIII – першої половини XIV століть / Дослідження. Тексти. Львів, 2004, pp. 1282, [4]. 500 egz., 42 il. ISBN 966-7155-85-4 – (Artūras Dubonis)</i>	345
<i>Mindaugas Paknys. Vilniaus miestas ir miestiečiai 1636 m.: namai, gyventojai, svečiai, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2006, 318 p. ISBN 9955-624-71-X – (Darius Baronas)</i>	346
Apie autorius	349
Autoriams	351
Guide for Authors	355

Išleistoji knyga – iš tiesų įspūdingas didelio ir kruopštaus mokslininkų darbo rezultatas. Paskelbta 14 autentiškų aktų ir dokumentų, 69 – rekonstruoti iš literatūros, 26 – neautentiški (t. y. falsifikatai) ir 116 užuominų apie egzistavusius aktus ir dokumentus, t. y. paskelbta 225, o ne 227 vienetai, kaip nurodo jų parengėjas (p. 1113). Leidinyje skleidžiasi Haličo-Voluinės kunigaikštystės visuomenės materialinis ir dvasinis gyvenimas. Kita vertus, reikia pasakyti, kad tarp originaliųjų dokumentų yra vienas kitas su „neoriginalumo“ požymiais, bet jų analizė nėra šios trumpos anotacijos objektas.

Haličo-Voluinės kunigaikštystė kaip artima kaimynė visokeriopai veikė Lietuvos raidą nuo pat pirmųjų jos valstybingumo dienų. Skelbiamuose aktuose ir dokumentuose atrasime daug lituanistikos duomenų apie asmenis ir įvykius: ir tarp originaliųjų tekstų, ir tarp įtartinųjų, ir iliustracijose. Pavyzdžiui, tarp 14-kos autentiškųjų yra nr. 2 ir 14 lituanistiniai. Visa tai leidinį daro be galo vertingą ir reikalingą lietuvių tyrinėtojams.

Knyga parengta vadovaujant Ševčenkos mokslo draugijai (Lvovas), parengimą ir leidybą finansavo Ukrainos laisvasis universitetas ir Amerikos mokslo draugijų taryba.

Artūras Dubonis

Mindaugas Paknys, *Vilniaus miestas ir miestiečiai 1636 m.: namai, gyventojai, svečiai*, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2006, pp. 318. ISBN 9955-624-71-X

Nors Vilniaus miesto istorijos tyrinėjimai kol kas dar neturi tokio juos telkiančio tęstinio leidinio, kokį turi Kaunas – būtent *Kauno istorijos metraštyje*, tačiau vargu ar šis trūkumas yra skaudžiai juntamas. Juk iš dalies vilniečiai turi būti dėkingi tiems tyrėjams, kurie Vilniuje surado vietą realizuoti savo asmenybę. Vienas tokių yra ir šios recenzuojamos monografijos autorius, kuris kilęs iš Kauno, bet įsikūręs Vilniuje. Mindaugas Paknys priklauso jaunesniajai istorikų kartai, kuri atėjo plėsti Lietuvos istorijos dirvonų nepriklausomybės laikų pradžioje. M. Paknys jau spėjo pagarsėti savo darbais, skirtais Pažaisliui, Vilniaus Šv. Petro ir Pauliaus bažnyčiai, Vilniaus arkikatedros Šv. Kazimiero koplyčiai, ir kt. Knygos autorius puikiai įkūnija tradicinį, archyvuose panirusį istoriką ir dailės istoriką, aktyviai tiriantį savo susižavėjimo objektus gryname ore. Kitaip nei ką tik minėti Mindaugo Paknio darbai, ši jo knyga yra tradicinio istoriko duoklė tradiciniam istorikų amatui – šaltinių publikavimui ir komentavimui. Knygos pagrindą sudaro unikalūs Vilniaus istorijos šaltinis – 1636 m. Vilniaus magistratui priklausančių posesijų aprašymas, kuris buvo reikalingas valdovo Vladislovo IV Vazos (1632–1648) dvaro personalui apgyvendinti mieste. Dėl trumpumo šis dokumentas vadinamas 1636 m. Vilniaus aprašymu.

Knyga prasideda apžvalga, kurioje pateikiamos iki šiol atliktų Vilniaus istorijos tyrimų balansas. Toliau eina kur kas platesni teminiai blokai, kuriuose nagrinėjama gyvenamųjų namų, gatvių, jurisdikų, priemiesčių, nekilnojamojo turto kainų, špitolių, namų savininkų, miesto pareigūnų, žydų, svečių apgyvendinimo prievolės ir kiti klausimai. Aišku, lengva būtų pageidauti, kad kiekvienas šis skyrelis būtų platesnis, išsamesnis ir pan., tačiau toks pageidavimas vargu ar čia tiks, nes pagrindinis knygos tikslas, mano supratimu, yra priartinti prie skaitytojo ir tyrėjo Vilniaus vaizdą, koks jis matyti iš 1636 m. aprašymo. Ypač reikia pabrėžti, kad mūsų dienų nepasiekė joks kitas Vilniaus istorijos šaltinis iš „prieštvaninio“ 1655–1661 m. laikotarpio, kuris taip išsamiai leistų spręsti įvairiausių Vilniaus miesto istorijos klausimus. Savo publikacija M. Paknys sugrąžina, kiek tai apskritai įmanoma, Vilnių, kuris dingo ir kurio likučiai ir toliau brutaliai naikinami naujųjų barbarų. Mūsų laikų ironija tenka laikyti tai, kad istorikams iš archyvų gelmių traukiant į dienos šviesą pamirštus mūsų praeities klotus, daugelis kultūros paveldo vertybių naikinamos pritariant korumpuotiems valdininkams. Tad šio veikalo pasirodymas yra ne tik moksliskai aktualus, bet turi būti įvertintas ir kaip visuomeniškai reikšmingas.

Tikra sėkme reikia laikyti, kad M. Pakniui 2004 m. pavyko Krokuvos Jogailos universiteto bibliotekos rankraštyne aptikti iki tol Lietuvos tyrėjų akiratin nepakliuvusius Vilniaus miesto aprašymus: išsamesnį 1636 m. ir siauresnį 1639 m., kuriuo papildomos ankstesnio aprašymo žinios. 1636 m. aprašymas paskelbtas lietuvių kalba (vertimas) ir originalo lenkų kalba. Žinant mūsų istorinės terminijos įvairumą, nenu-sistovėjimą ar paprasčiausią tinkamų žodžių trūkumą, tenka pripažinti, kad vertimas yra pavykęs. Galbūt pernelyg sumodernintos kai kurios sąvokos. Pavyzdžiui, vietoj „bravoro“ vartojama „alkoholio darykla“ (p. 26 ir kt.). Tai, ko gero, reikia aiškinti budria kalbininkų priežiūra, mat jie, žavėdamiesi lietuvių kalbos senumu, vis ją naujina ir atnaujina prigalvodami nebūtinų ar nelabai vykusių naujadarų (kaip buvo pastebėta per knygos sutiktuves, geriau nei „darykla“ būtų tikusi „alkoholio varykla“). Abejoju, ar reikėtų Vilniaus dalį, buvusią Didžiosios gatvės rytinėje pusėje, vadinti rusų rajonu. Šiuo atveju pirmenybė teiktina „rusėnų“ rajonui (ar kvartalui). Autorius ne visai teisus tardamas, kad „kol kas lietuvių istoriografijoje nevirtas terminas, apibūdinantis namus paskirstantį pareigūną (*stanowniczy*)“, kurį jis siūlo versti „namų skirstytoju“ (p. 81). Žodis *stanowniczy*, klausantis jo etimologiškai sukklusus, man ataidi kaip *stovyklininkas*. Atsivertus Konstantino Avišonio parengtą Lietuvos istorijos terminų žodyną, matyti, kad siūlomas lotyniškas žodžio *stanowniczy* atitikmuo yra *designator hospitiorum militarium*, kurį šis istorikas siūlo versti kaip „butininkas“. Tiesą sakant, nė vienas iš šių terminų (namų skirstytojas ar butininkas) nėra nepriekaištingas, tad gal geriau būtų orientuotis į šio pareigūno pavadinimo etimologiją, nes butų skirstymas apsisojantiems dvariškiams įsivaizduojamas tik mieste, bet ne kaimo vietovėse, per kurias dvarui reikėdavo vykti dažnų kelionių metu. Skelbiant šaltinį originalo kalba, laikomasi patikrintos praktikos neleisti pernelyg moderninti rašybos. Tik man, kaip

skaitytojui, kiek neįprastai atrodė neišrišti lotynų kalbos trumpiniai *ex offio* (*ex officio*) *pres iesuitae* (*patres iesuitae*). Skaitydamas lenkiškai, turi būti pasiruošęs šifruoti ir akimirksniu pereiti prie lotynų kalbos, o tai nėra visai paprasta, kai trumpiniai paliekami be santrumpą žyminčių „titulų“ ir todėl nėra automatiškai atpažįstami.

Vertingiausia monografinio tyrimo dalimi, be paties šaltinio teksto, reikia laikyti kruopščiai parengtus komentarus, pakankamai išsamiȧ asmenų ir vietovardžių rodyklę. Kitas labai svarbus įnašas, rodantis autorių įdėjus į savo darbą daug jėgų ir širdies, yra galbūt tikslus miesto posesijų tapatybės nustatymas su šiuo metu egzistuojančiais pastatais. Šia savo knyga Mindaugas Paknys mums pateikė vadovą, kurį paėmęs į rankas, gali nukeliauti į 1636 m. Vilniaus miestą.

Pabaigai norėčiau pasidžiaugti viena linksmybe, esančia p. 84. Pateikiant *Lietuvos Vyriausiojo Tribunolo sprendimų* bibliografinį aprašą, vienas iš parengėjų A. Baliulis virto A. Balinskiu. Manau, kad nusipelnęs Lietuvos miestų ir miestelių tyrėjas, darbštus Lietuvos Metrikos skelbėjas tikrai neišžeis, sužinojęs, kad jis prilygo žymiajam XIX a. Vilniaus istorikui ir mylėtojui Michalui Balińskiui.

Darius Baronas